Alexandr ROITMAN

EVOLUȚIA INSTITUȚIILOR EDUCAȚIONALE EVREIEŞTI ÎN IMPERIUL RUS. CAZUL BASARABIEI

Învățământul în comunitatea evreiască a deținut permanent un loc important. Sistemul educațional evreiesc având o istorie îndelungată. Natura sa religioasă a contribuit esențial la conservarea poporului evreiesc şi perpetuarea obiceiurilor şi tradițiilor sale. Învățământul pentru populația evreiască a constituit totdeauna nu doar o formă de autoorganizare dar şi o modalitate de transmitere a mentalității religioase colective. În articolul de față ne propunem să analizăm mai multe aspecte ale evoluției învățământului evreiesc din Imperiul Rus, precum şi particularitățile acestuia pentru comunitatea evreiască din Basarabia. Vom descrie legislația şi reformele care au influențat funcționarea acestor instituții educaționale pe parcursul secolului al XIX-lea în Imperiul Rus.

Am avut deja ocazia să ne exprimăm opinia asupra evoluției sferei educaționale la evreii basarabeni, aceste încercări preliminare ne-au convins în nevoia unei cercetări mai detailate a subiectului, cu atât mai mult că această temă a fost pe larg explorată de către funcționarii ruşi, cât la nivel gubernial, atât şi la nivel imperial. Dacă în abordările anterioare am insistat asupra unor studii de caz, de această dată ne-ar interesa un aspect mai general a educației evreieşti în Imperiul Rus, principalele direcții de dezvoltarea a cestuia, precum şi căile de dezvoltarea propuse de cinovnicii ruşi. În afară de prezentarea situației legislative generale, vom aduce mai multe date statistice inedite, din Arhiva Națională a Republicii Moldova, care vor indica numărul integral al şcolilor religioase de tip Heder din Basarabia, prezentând date specifice pentru fiecare oraş în parte. Tradițional, evreii au avut parte de şcoli religioase comunitare, denumite şi şcoli talmudice[1] pentru vârste şi nivele diferite. În aceste instituții educaționale se studiau doar dogmele religiei evreieşti, fără a include disciplinele laice. Acestea să împărțeau în trei nivele: Heder şi Talmud-Tora, Eşiva, Beit Midraş. Vom descrie mai jos particularitățile activității fiecăreia dintre acestea.

[1] *Talmudul* (în ebraică, „învățătură" sau „studiu") este un text central al iudaismului rabinic, un corpus de prevederi juridice şi etico-religioase, compus din Mişna şi Ghemara, fiind o compilație a opiniilor docte a comentatorilor, acumulate în scris până la sfârşitul secolului V e.n. Textul talmudic explică aplicarea practică a celor 613 porunci, care formează cultul mozaic.

Heder (חֶדֶר)[2], reprezenta o şcoală evreiască primară pentru băieți. Aceste instituții educaționale aveau un caracter privat şi au apărut pentru prima dată în secolul al XIII-lea, primind o răspândire largă printre evreii aşkenazi. În instituție activa un **Melamed** (מְלַמֵּד)[3], acesta funcțional poate fi comparat cu actualul profesor privat şi era plătit de către părinții elevului. În funcție de vârstă hederele erau de trei trepte: 1). Grupa mică sau Dardike (copii de la 3 ani) unde se studia alfabetul şi se practica citirea textelor în ebraică; 2). Grupa mijlocie (copii de la 5 ani) unde se studia Pentateuh-ul[4], cu comentariile lui Raşi[5], în plus se făcea introducerea în Talmud; 3). Grupa mare (copii de la 8 ani) unde se studia aprofundat Talmud-ul. În Heder studiile demarau dimineața devreme şi se finalizau la ora opt seara. Melamed-ul putea utiliza pedepsele corporale pentru disciplinarea elevilor neascultători.

În majoritatea cazurilor, un număr mic de evrei dintr-un târguşor aveau banii necesari pentru achitarea studiilor doar la această treaptă de instruire religioasă[6].

Talmud-Tora (הָרוֹת-דוֹמְלֶת)[7], o altă instituție, de acelaşi nivel cu Heder-ul era Talmud-Tora, distincția dintre cele două, consta în faptul că, în cea din urmă, învățau copiii orfani şi cei din familiile sărace. Studiile fiind achitate din contul unor frății comunitare de binefacere şi din fondurile colectate de la populația evreiască în scopuri caritabile. Instituțiile de acest gen, în care se studia limba ebraică, Tora şi Talmud, au început să apară la aşkenazi în epoca medievală. Acestea pregăteau elevii, de până la 14 ani, pentru studiile din următoarea treaptă. În cazul în care elevul nu manifesta aptitudini profunde în materie religioasă, la finalizarea studiilor în această instituție, acesta era îndreptat la instruire pentru o profesie laică. Potrivit Enciclopediei Evreieşti în anul 1898 în Imperiul Rus existau circa 500 de Talmud-Tora autonome şi în jur de 100 de Talmud-Tora iluministe[8], deschise în cadrul mişcării de emancipare a maselor evreieşti Haskala[9].

---

[2] În traducere „cameră". Lecțiile aveau loc în casa profesorului, în una din camere, aceasta de fapt a generat denumirea instituției.

[3] Melamed în traducere „profesor". Portretul psihologic al unui Melamed basarabean este redat foarte reuşit în lucrarea „Stelele rătăcitoare" de Şolom-Aleihem.

[4] „Pentateuch" este termenul grec referitor la primele cinci cărți ale lui Moise.

[5] Raşi, רַשִׁ"י, reprezintă acronimul de la numele rabinului Shlomo Itzhak (1040-1105), care a fost unul dintre cei mai renumiți comentatori medievali ai Talmud-ului şi Torei, liderul spiritual al evreilor din sudul Franței.

[6] Электронная Еврейская Энциклопедия (ЭЕЭ). (http://www.eleven.co.il/article/14491 accesat la 21.IX.2021)

[7] În traduce "învățând Tora".

[8] În aceste Talmud-Tora, organizate cu ajutorul statului erau predate şi disciplinele laice.

[9] ЭЕЭ. (http://www.eleven.co.il/article/14023 accesat la 21.IX.2021).

Eşiva (יְשִׁיבָה)[10] făcea parte din cea de-a doua treaptă, considerându-se instituția superioară în sistemul educațional iudaic. La anumite etape istorice Eşiva îndeplinea funcții legislative şi juridice, iar în ultimii 300 de ani avea şi continuă să aibă rolul unui centru de pregătire a rabinilor. Potrivit lui Iţhok Korn o Eşiva a Hasizilor[11] a fost deschisă la Chişinău în anul 1860.

Beit Midraş (שְׁרְדִמ תיִב) [12], după cum vom vedea, avea o destinație dublă şi se afla pe treapta superioară a sistemului educațional, reprezentând un edificiu pentru masele largi ai populației evreieşti indiferent de vârstă, unde se întruneau doritorii de a medita asupra textelor sacre. În Basarabia, în oraşele Soroca şi Akkerman[13], activau foarte multe Beit Midraş-uri, relatări despre acest fapt găsim în memoriul din 1853 al evreului erudit Markus Gurovici[14].

Iminența conflictului dintre educația evreiască religioasă şi învățământul public, laic, era doar o chestiune de timp şi a devenit evidentă, în epoca modernă, atunci când diferite țări au început să introducă educația primară obligatorie prin lege, ca o normalitate a politicii interne. Inițial în țările creştine, educația era exclusiv legată de sfera religioasă, şcolile activând pe lângă biserici şi mănăstiri şi lăsând în afara atenției educația iudaică. Această stare de lucruri s-a schimbat odată cu apariția şcolilor publice de stat şi legilor care stimulau educația laică în schimbul unor înlesniri economice sau sociale. Autoritățile priveau sistemul educațional drept o modalitate de integrare socială a populației, nu doar evreieşti, dar cu posibilitatea convertirii minorităților religioase la religia creştină de rit ortodox, la o etapă mai târzie. În vederea integrării sociale a evreilor în societatea rusă, în anul 1804 autoritățile țariste a permis la nivel legislativ şcolarizarea lor în instituții de învățământ de stat gimna-

[10] ƏEƏ. (http://www.eleven.co.il/article/11719 accesat la 21.IX.2021).

[11] Hasidism-ul este un curent inovator al gândirii şi vieții comunității evreieşti, apărut în Polonia la sfârşitul secolului al XVIII-lea. Scopul principal al acestei mişcări este ca individul să nu rămână închistat în dogme teologice fără o finalitate practică, să-l vadă pe Dumnezeu în orice lucru şi să-l atingă prin orice act autentic. Reînnoirea concepției despre acțiunea umană ține de apropierea evreilor în jurul unui lider spiritual, învățător, sfânt, numit „țadic". Țadicul este asistentul spiritual, el învățând sensul lumii şi conducându-ne spre scânteile divine. Fundatorul acestui curent a fost Israel ben Eliezer, numit de adepții lui „Baal Şem Tov" (cel cu nume bun) sau pe scurt „Beşt".

[12] În traducere, „casa învățăturii", locul preconceput pentru învățarea textelor sacre ca: Mişna, Talmud, literatură rabinică din epoca post-talmudică, instituită încă din perioada celui de-al doilea Templu. Accesul la această instituție l-au avut mereu atât savanții în domeniu, cât şi simplii enoriaşi, acest fapt a permis perpetuarea culturii ebraice.

[13] ANRM, F. 6, inv. 8, d. 1013, f. 4 (verso).

[14] ANRM, F. 6, inv. 1, d. 50, f. 12.

ziale şi profesionale[15]. Această măsură aplicată de către Împăratul Alexandru I însă nu a adus la rezultatele scontate, căci evreii aveau temeri, şi pe bună dreptate, că învățământul laic, va facilita creştinarea copiilor săi. În contextul eforturilor legislative de integrare a evreilor în societatea rusă, descrise mai sus, Împăratul Nicolae I a readus subiectul educației laice pentru evrei, punând un accent aparte pe studierea limbii ruse, moment reflectat în regulamentul din anul 1835[16]. Următoarea etapă în încercarea de desființare a sistemului educațional evreiesc a constat în deschiderea de către autoritățile ruse în anul 1844 a şcolilor evreieşti de stat *(еврейские казенные училища)*, călăuzindu-se de exemplul Austriei şi Prusiei. Comunitatea evreiască s-a opus cu vehemență transpunerii în viață a deciziei ministrului educației S. Uvarov din anul 1841, privind înființarea acestor şcoli, prin aceasta se explică, implementarea deciziei cu o întârziere de trei ani[17].

Şcolile evreieşti de stat erau de două categorii, incipiente - cu o durată a studiilor introductive de 2 ani şi celelalte de nivelul şcolilor ținutale. Şcolile erau subordonate Ministerului Educației Publice, iar corpul profesoral şi administrativ era format preponderent din creştini, pe seama profesorilor evrei, fiind puse doar disciplinele iudaice religioase. Învățământul era scutit de plată, cheltuielile fiind lăsate pe seama comunității evreieşti, banii fiind percepuți din impozitele comunitare. În anul 1847 au fost deschise două şcoli rabinice în Vilna şi Jitomir[18]. În anul 1844, legislația rusă includea o clauză specială, privind distanțarea edificiilor de cult şi instituțiile educaționale evreieşti de cele creştine[19].

Simțind un obstacol pentru reformarea evreilor în persoana vechilor rabini[20], autorităților considerau că noile instituții puteau să instruiască rabini de stat dar şi masele evreieşti, care ulterior puteau să înfăptuiască

---

[15] И.В. Баркусский, Особенности национального просвещения (к вопросу о реформе казенного еврейского образования в николаевской России). В: Тирош. Выпуск 6. Москва, 2003, стр. 142.

[16] Евреи в Российской Империи XVIII-XIX веков. Сборник трудов еврейских историков, Москва 1995, стр. 373.

[17] А.Е. Локшин, Высшее духовное образование в иудаизме в Российской Империи: преемственность и модернизации. В: Вестник РУДН. Серия: История России, 2018, vol. 17, Nº 2, с. 255.

[18] ЭЕЭ (http://www.eleven.co.il/article/11921 accesat la 21.IX.2021).

[19] В.О. Леванда, Полный Хронологический Сборник Законов и положений касающихся евреев, от Уложения Царя Алексея Михайловича до настоящего времени, от 1619 до 1873. Извлечение из Полных Собраний Законов Российской Империи, Изд. «Типография К. В. Трубникова», СПб., 1874, с. 569.

[20] М.И. Мышъ, Руководство к Русским Законам о Евреяхъ. Изд. «Типо-литография М. П. Фроловой», издание II, 1898, p. 77-88.

reforma comunităţii evreieşti din interior. Acţiunile date, totuşi, au adus la rezultate modeste, chiar dacă prin legislaţia din anul 1804 şi 1835, li s-a permis evreilor să frecventeze toate şcolile din Imperiu. Din considerentul că aceasta va duce la răspândirea printre evrei a educaţiei laice şi le va oferi posibilitatea de a se folosi de privilegiile ce li s-au acordat. Din acest motiv, ulterior a fost creată şi o comisie extraordinară, compusă din mai mulţi rabini, care trebuiau să elaboreze măsurile îndreptate spre remedierea situaţiei economice a rabinilor. Astfel, a fost luată decizia ca în afară de permisiunea de a studia în instituţiile generale de învăţământ creştin, să fie fondate două tipuri de şcoli speciale: de prima treaptă *(приходские училища)* şi de treapta a doua fiind considerate la un nivel cu gimnaziile, acestea fiind şcolile rabinice"[21]. O lege din 3 mai 1855 specifica, că după expirarea termenului de 20 de ani[22], în funcţia de rabin vor putea accede doar absolvenţii şcolilor rabinice sau a instituţiilor de învăţământ de nivel mediu sau superior[23], lucru care la fel nu s-a întâmplat.

Amintim, în acest context că, potrivit legislaţiei ruse se permitea deschiderea unei şcoli religioase, în localităţile unde existau 30 de case evreieşti, iar acolo unde acestea depăşeau numărul de 80, se permitea deschiderea unei case de rugăciuni sau a unei sinagogi. Totodată, în al doilea caz, la fiecare 30 de case evreieşti, se putea construi o casă de rugăciuni sau o sinagogă[24]. Din această prevedere, deducem că numărul instituţiilor educaţionale, dar şi de cult, trebuia să fie proporţional numărului populaţiei evreieşti, fapt care nu era totdeauna aşa.

La 1 mai 1862 au fost deschise şcolile meşteşugăreşti, care se bucurau de popularitate doar din partea maselor evreieşti sărace, care nu îşi puteau permite achitarea studiilor de o treaptă mai înaltă. Pe lângă disciplinele clasice şi religioase elevii studiau şi discipline practice precum fierăritul, tâmplăria, etc[25]. Perioada marilor reforme ale Împăratului Alexandru al II-lea, în special în anii 1864-1973 s-a caracterizat prin eforturile intense ale autorităţilor ţariste de a acorda limbii ruse unui rol central în educaţia evreiască în detrimentul limbii germane. De asemenea, această etapă s-a manifestat şi printr-o luptă ideologică dintre susţinătorii şi inamicii şcolilor evreieşti de stat. De fapt în perioada menţionată,

[21] В. О.Леванда, *op. cit.*, Doc. 505, c. 574-576.
[22] Anul limită 1875.
[23] В.О. Леванда, *op. cit.*, p. 839.
[24] Я. Гимпельсон, Л. Брамсон, Законы о евреях. Систематический обзор действующих законоположений о евреях с разъяснениями Правительствующего Сената и Центральных правительственных установлений. Петроград, Изд. Юриспруденция, 1915, том 2, с. 721.
[25] Л.М. Брамсон, К истории начального образования евреев в России. СПб., 1896, с. 53.

şcolile evreieşti de stat se transformă în şcoli ruse de stat pentru evrei. La aceasta a contribuit modificarea limbii în care se organizau studiile, atât şi reducerea numărului orelor dedicate învățării disciplinelor evreieşti. În 1873 aceste modificări ale funcționalității şcolilor evreieşti au fost adoptate legislativ[26]. Anume la această etapă are loc schimbarea parțială a atitudinii evreilor față de educația laică şi de stat.

Eforturile autorităților au fost susținute de acțiunile reprezentanților mişcării, create în sânul comunității evreieşti, pentru educația laică denumită Haskala. Mişcarea Haskala, care potrivit cercetătorilor marchează începutul epocii moderne pentru populația evreiască, ca parte componentă a mişcării iluministe din Europa, în Imperiul Rus, îşi cunoaşte dezvoltarea pe parcursul secolului al XIX-lea. Influența aceste mişcări cu particularitățile specifice în cadrul „zonei evreieşti", merită o analiză separată, dar nu constituie obiectul cercetării noastre curente. În marja studiului nostru vom menționa că reprezentanții de vază ai Haskala şi-au consolidat eforturile cu autoritățile ruse în anii 40' ai secolului al XIX-lea, în speranța promovării ideilor sale de reformare a comunității evreieşti prin intermediul aparatului coercitiv de stat. Deşi scopul final, urmărit de către autoritățile ruse şi mişcarea Haskala erau diferite: - pentru primii adaptarea populației evreieşti la noile realități socio-economice, iar pentru cei din urmă asimilarea populației evreieşti, metoda identificată pentru obținere a acestor scopuri coincidea. Această metodă era reformarea religiei şi educației evreieşti[27].

Potrivit lui Benjamin Nathans, mişcarea Haskala în Europa de vest milita pentru emanciparea în drepturi a evreilor, iar cea din Imperiul Rus era preocupată de asimilarea acestora fără acordarea drepturilor egale cu națiunea titulară. Anume această diferență a condiționat eşecul mişcării Haskala în zona evreiască a Imperiului Rus. Tot în cadrul acestei mişcări, în anul 1863 evreii din Sankt-Petersburg au fondat Societatea pentru iluminarea evreilor din Rusia *(Общество по распространению просвещения среди евреев России)*, care îşi propunea reformarea populației evreieşti prin familiarizarea şi apropierea treptată cu cultura şi limba rusă. În primii 10-15 ani activitatea Societății a constat în publicarea literaturii evreieşti în limba rusă, ulterior contribuind la deschiderea şi

[26] Песах Марек. Борьба двух воспитаний. Из истории просвещения евреев России (1864-1873). В: *Евреи в Российской Империи XVIII-XIX веков.* Сборник трудов еврейских историков, Москва 1995, сс. 543-583.

[27] В. Левин, И. Лурье, О. Будницкий, История еврейского народа в России. От разделов Польши до падения Российской империи. Москва: Мосты культуры / Гешарим, том 2, 2017, с. 177.

finanţarea şcolilor evreieşti de stat. În congruenţă cu alţi factori activitatea Societăţii a avut un impact neînsemnat asupra laicizării şi rusificării populaţiei evreieşti către secolul al XIX-lea, dar acesta se consideră[28].

Această stare de lucruri în educaţia evreiască se perpetuează până la pogromurile anti-evreieşti din anii 1881-1882 şi urcarea la tron a Împăratului Alexandru al III-lea. Potrivit cercetătorului Aleksandr Bezarov, situaţia evreilor s-a acutizat pe fundalul crizei interne din Imperiul Rus, tensiunilor sociale dintre diferite stări şi concurenţei economica crescânde. La sfârşitul anilor 90' ai secolului al XIX-lea, prin adoptarea „legilor temporare" (în vigoare în perioada 1882-1917), a fost deturnat cursul de integrare socială a evreilor cu populaţia titulară[29]. Cu alte cuvinte tentativele autorităţilor din perioada 1804-1881 de reformare şi transformare treptată a şcolilor evreieşti în şcoli laice au eşuat odată cu adoptarea legilor temporare în mai 1882.

Rezumând toată această perioadă, constatăm faptul că dacă iniţial la începutul secolului al XIX-lea autorităţile intenţionau să desfiinţeze treptat sistemul educaţional evreiesc prin substituirea acestuia prin diferite metode descrise mai sus, atunci către sfârşitul secolului al XIX-lea ţarismul s-a concentrat pe subordonarea şcolilor talmudice prin legi stricte, cu aducerea şi menţinerea instituţiilor educaţionale evreieşti în conformitate ce acestea. Pornind de la faptul că numărul studenţilor evrei în instituţiile de studii superioare a început să crească către sfârşitul secolului al XIX-lea[30], în anul 1887, autorităţile au instituit „norma procentuală", care îngrădea accesul evreilor în instituţiile de învăţământ superior de stat după cum urmează: în cadrul zonei evreieşti-10%, în afara zonei evreieşti-5%, la Moscova şi Sankt-Petersburg-3%[31].

Se remarcă faptul că şcolile evreieşti de stat până la sfârşitul secolului al XIX-lea aşa şi nu au reuşit să obţină încrederea şi nici simpatia evreilor din Imperiul Rus. Aceasta se confirmă cât prin numărul înalt al şcolilor evreieşti talmudice în anii '90 ai secolului XIX, precum şi cantitatea redusă a evreilor în şcolile evreieşti de stat. La începutul secolului al XX-lea în Imperiul Rus, pentru o populaţie evreiască de peste 5 milioane,

---

[28] Benjamin Nathans, *Beyond the Pale. The Jewish encounter with the late Imperial Russsia*. California,University of California Press, p. 75.

[29] А.Т. Безаров, Особенности государственной политики в еврейском вопросе в эпоху Александра III. В: *Еврейская культура и ее контексты. Материалы XVI ежегодной междисциплинарной конференции по иудаике*. Ч.3. Москва, 2009, стр. 46.

[30] La universitatea din Odesa în anul 1886 la facultatea juridică 41,2% de studenţi erau evrei, iar la facultatea de medicină 30,7%.

31 А. Дикий, Евреи в России и СССР. Исторический очерк. Новосибирск, Благовест, 1994, с. 56.

activau circa 25 de mii de Hedere, în care studiau 363 de mii de elevi. În 820 de şcoli evreieşti de stat studiau 62 de mii de elevi, iar în gimnaziile subordonate ministerului educației publice studiau doar 5821 de evrei[32].

După ce am realizat o analiză amplă a situației generale din Imperiul Rus, ne vom referi la aspectele particulare ale evoluției instituțiilor educaționale din Basarabia pe parcursul secolului al XIX-lea. Un aspect pe care ținem să-l menționăm se referă la știința de carte în rândul populației din Basarabia. Astfel, în anul 1897[33], din toată populația Basarabiei, doar 15,6% ştiau să citească şi să scrie în limba maternă, acest indicator pentru Imperiul Rus fiind 21,1%. În oraşul Chişinău numărul total al ştiutorilor de carte 39,3% (49,1%-m, 28,6%-f), pe locul doi se situa oraşul Bolgrad cu 35,1% (46,5%-m, 23,5%-f), iar pe locul trei oraşul Bender 32,1% (42,9%-m, 19,6%-f). În funcție de etnie, pe locul întâi se situau germanii (63,5%-m, 62,9%-f), pe locul doi polonezii (55,6%-m, 52,9%-f), evreii se situau pe locul 3 (49,6%- m, 24,1%-f)[34].

În paralel cu introducerea şi modificarea legislației din Imperiul Rus, care trebuia să sporească numărul şcolilor evreieşti de stat, erau concepute şi promovate legi, ce reglementau activitatea instituțiilor educaționale evreieşti talmudice. Existau anumite norme pentru deschiderea şi funcționarea unor asemenea instituții, despre care relatăm mai jos.

Cu referire la apariția şcolilor evreieşti de stat din Basarabia, protoiereul Nicolai Laşcov menționează că evreii s-au eschivat foarte mult timp de la plasarea copiilor în şcolile evreieşti de stat. Iar atunci când în anii 40' ai secolului al XIX-lea, administrația a dispus ca evreii să fie obligați să-şi înmatriculeze copiii în gimnaziu, Comunitatea Israelită din Chişinău s-a adresat către gubernator să fie scutită de această obligație"[35]. Alte surse, totuşi indică asupra faptului că prima şcoală evreiască cu un program ce combina discipline religioase şi clasice, a apărut la Chişinău încă în anul 1838, la inițiativa reprezentanților locali ai Haskala[36]. Din inspecția evreului erudit Markus Gurovici efectuată în anul 1853 aflăm despre existența la Hotin a unei şcoli evreieşti din stat, „clădirea căreia este bine îngrijită de evreii din localitate"[37].

---

[32] Ф.Б. Герц, Школьное образование у русских евреев. Петербург, 1914, с. 1.
[33] Până la acest recensământ situația științei de carte nu a constituit o preocupare consistentă.
[34] Dina Poştarencu, Componența etnică şi nivelul de instruire al populației urbane din Basarabia. În: *Revista de Istorie a Moldovei*, nr. 3, Chişinău, 2004, p. 53.
[35] Н.В. Лашков, Столетие присоединения Бессарабии к России: 1812-1912 г. Кишинев, Тип. Бессарабского Губернского Правления, 1912, с. 210.
[36] ЭЕЭ. (https://eleven.co.il/diaspora/communities/12107/ accesat la 21.IX.2021).
[37] ANRM, F.6, *Administrația Guberniei Basarabia*, inv. 5, d. 50, f. 2.

În anul 1890, cu referire la circulara din 27 iunie 1883 Gubernatorul Basarabiei, a dispus verificarea legalităţii funcţionării şcolilor evreieşti, în special a celor de tip Heder şi a Melamezilor. Rapoartele funcţionarilor locali servind drept o sursă preţioasă pentru descrierea situaţiei şcolilor evreieşti din toate ţinuturile Basarabiei. În cazul depistării activităţilor ilegale, după raportare, acestea trebuiau aduse în conformitate cu legea[38]. Astfel, în anul 1890 la Chişinău activau 26 de Hedere, în care studiau 252 de elevi[39]. În ţinutul Akkerman activau şase Melamezi certificaţi instruind 51 de elevi[40], iar în oraşul Akkerman 10 Melamezi certificaţi instruind 89 de elevi[41]. În ţinutul Ismail activau 8 Melamezi certificaţi instruind 80 de elevi, iar în oraşul Ismail activau 5 Melamezi certificaţi instruind 47 de elevi[42], unul din cei opt, anume Melamedul Rubin Fainştein, se afla în judecată pentru neprezentarea la timp a condicilor privind numărul de elevi instruiţi[43]. În Chilia, Reni, Vâlcov şi Leova, parte a ţinutului Ismail, studiau 132 de elevi în 15 Hedere[44]. În ţinutul Hotin, informaţia prezentată pe târguri, atesta în Sochireni – patru Melamezi certificaţi instruind 35 de elevi, în Briceni – trei Melamezi certificaţi instruind 25 de elevi[45]. În oraşul Bender activau 18 Melamezi instruind 226 de elevi, legal activau 6 Melamezi instruind 55 de elevi, totodată ilegal, neavând certificate activau 12 Melamezi, instruind 171 de elevi[46]. În oraşul Orhei, activau două şcoli private evreieşti de fete deţinute de către Liubov Varshavskaja şi repsectiv Dobrovolschii, o Talmud-Tora, toate trei fiind iluministe. De asemenea, în oraşul Orhei activau opt Melamezi şi unul în târgul Rezina, fiecare dintre aceştia având la studii între unu şi 10 elevi[47]. În oraşul Soroca, se atestă nouă Melamezi instruind 78 elevi, la fel se menţionează despre existenţa activităţii clandestine a 10 Hedere[48]. În coloniile evreieşti din Soroca în totalul din 11 Hedere, a câte trei în Dumbrăveni, Lublin,Vertiujeni şi cinci Hedere în Zguriţa studiind 155

[38] ANRM, F. 6, inv. 5, d. 232, f. 8, 8 vs.
[39] ANRM, F. 6, inv. 5, d. 232, f. 4, 5 ,6 , 4v, 5v.
[40] ANRM, F. 6, inv. 5, d. 232, f. 9.
[41] ANRM, F. 6, inv. 5, d. 232, f. 23.
[42] ANRM, F. 6, inv. 5, d. 232, f. 35.
[43] ANRM, F. 6, inv. 5, d. 232, f. 11, 12.
[44] ANRM, F. 6, inv. 5, d. 232, f. 40,40 vs, 41.
[45] ANRM, F. 6, inv. 5, d. 232, f. 19, 19 vs, 20, 20 vs.
[46] ANRM, F. 6, inv. 5, d. 232, f. 29.
[47] ANRM, F. 6, inv. 5, d. 232, f. 31.
[48] ANRM, F. 6, inv. 5, d. 232, f. 34-36.

elevi[49]. 2 Hedere activau în târgul Vadul Raşcov[50]. În ținutul Bălți, funcționau doar două Hedere în orașul Bălți şi unul în târgul Râşcani, fiecare a câte 14 şi 10 elevi respectiv[51]. Conform calculelor estimative din informațiile prezentate în Basarabia funcționau circa 140 de Hedere în care îşi făceau studiile peste 1800 de elevi.

În concluzie, vom menționa că interesul populației evreieşti pentru educația laică de stat în special cea gimnazială şi universitară, a început să se manifeste în special în a doua parte a secolului al XIX-lea ca rezultat al reformelor liberale ale Împăratului Alexandru al II-lea. Totodată, educația talmudică şi-a păstrat actualitatea pe parcursul secolul-lui al XIX-lea, şcolile evreieşti de stat fiind mai mult o excepție decât o opțiune permanentă pentru comunitatea evreiască.

The evolution of Jewish educational institutions in the Russian Empire: the case of Bessarabia

Education in the Jewish community has always held an important place. The Jewish education system has a long history. Its religious nature has contributed significantly to the preservation of the Jewish people and the perpetuation of their customs and traditions. Education for the Jewish population has always been not only a form of self-organization but also a way of transmitting the collective religious mentality. In this article, we aim to analyze several aspects of the evolution of Jewish education in the Russian Empire, as well as its particularities for the Jewish community in Bessarabia. We will describe the legislation and reforms that influenced the functioning of these educational institutions during the 19th century in the Russian Empire.

Key-words: *education, Jewish community, Jewish education system, Bessarabia, Russian Empire*

Alexandru ROITMAN
Şcoala doctorală de ştiințe umanistice
Universitatea de Stat din Moldova
e-mail: royale101@gmail.com

[49] ANRM, F. 6, inv. 5, d. 232, f.37.
[50] ANRM, F. 6, inv. 5, d. 232, f.38.
[51] ANRM, F. 6, inv. 5, d. 232, f. 43.